

Први мјесец постојања НДХ: развој правног и казненог поретка у циљу истребљења српског народа и случајеви на терену

Владимир Бурсаћ

Прегледни научни рад

УДК 341.485(=163.41):341.322.5(497.13)

DOI 10.7251/TOP2208131B

Апстракт: Први месец постојања Независне Државе Хрватске показује покушаје за стварање правних оруђа у циљу спровођења идеологије државе коју је створила Хрватска револуционарна организација - Усташа (УХРО). Може се пратити еволуција правничких покушаја да се доносе и усавршавају прописи, са циљем да исход сваког суђења буде исти. Да пресуда увек буде „крив“, а казна „смрт стрељањем“. Еволуција правног и казненог система НДХ прати се кроз четири случаја масовних злочина (Старо Петрово Село, Гудовац, Вељун/Хрватски Благај, Глина/Прекопа). Завршне допуне прописа донетих априла и маја 1941. припремиле су позорницу на којој су настала стратишта као што су: Јадовно/Паг, Глинска црква, Мехино стање код Велике Кладуше, Мацин дол код Цазина, Рисовачка греда на Грмечу, Гаравице, Церавци и Уљевите баре код Бихаћа, Јама Јасиковача код Борићевца, Шушњар код Санског Моста, Црно језеро код Крупе на Уни, шума Осој код Изачића, Делића јама у Заваљу и многа друга.

Кључне ријечи: НДХ; злочин; казнени поредак; Старо Петрово Село; Гудовац; Хрватски Благај; Глина

Оснивање и успостављање Независне Државе Хрватске

Независна Држава Хрватска (НДХ) основана је формалним чином проглашења, 10. 4. 1941. Након уласка немачких војних јединица у Загреб у 16.00 часова, уз величанствен дочек грађана на улица-

ма, Славко Кватерник¹ у 17.45 на Радио Загребу чита Проглас о оснивању Независне Државе Хрватске. НДХ је суштински настала као компромис између Немачке и Италије, и то након што је Мачек одбио (или је натеран да одбије) да учествује у власти нове државе. Др Влатко Мачек, председник Хрватске сељачке странке, најзначајније политичке снаге хрватског народа до тада², Едмунду Везенмајеру (Edmund Veessenmaeyer, специјални изасланик Министарства спољних послова Трећег рајха) даје писану изјаву непосредно пред улазак Немаца у Загреб. Та изјава прочитана је након Кватерникове објаве, у њој Мачек даје пуну подршку формирању НДХ и позива „сав хрватски народ да се новој власти покорава“, а „све присташе ХСС-а, који су на разним управним положајима, котарске одборнике, опћинске начелнике, одборнике итд., да на својим мјестима остану и с новом владом искрено сурађују...“³

Анте Павелић, вођа УХРО, током ноћи 11. 4. 1941. у Трсту се сусрео са делом усташке емиграције из Италије. Сутрадан (12. априла) око поноћи Павелић са гардом од око 230 усташа креће ка југословенској граници и у Сушак стиже 13. априла ујутру. Један део усташа одлази за Сењ, а већи са поглавником продужава ка Загребу. На захтев Едмунда Везенмајера, два дана су задржани у Карловцу због договора о интересним сферама и окупационим зонама. Када је то решено, Павелићу је дозвољено да 15. априла после поноћи стигне у Загреб. Коначно 16. 4. у 20.00 часова именована је Влада НДХ са поглавником Павелићем на челу.

---

¹ Умировљени пуковник Војске Краљевине СХС, активни члан усташке организације (УХРО/Усташа – Хрватска револуционарна организација), управник Задруге „Хрватски радиша“, будући маршал хрватских оружаних снага и министар у Влади НДХ.

² На изборима 1938. Мачекова листа „Блок“ коју чине Сељачко-демократска коалиција са Удруженом опозицијом на територији Хрватске добија више од 80% гласова, на јавном гласању. Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013, 296

³ Slavko Odić, „Bosanska Krajina u aprilskom ratu“, у: *Zbornik: Podgrmeč u NOV*, књига 1, 513.

Правни поредак НДХ

Послератна југословенска литература углавном је заузимала јединствен став да НДХ није била држава. Овакав став био је диригован разлозима тадашње државне политике, а након ратова за југословенско наслеђе, преузели су га многи признати аутори који оспоравају државност НДХ⁴. Такав став је потпуно јасан. Ако НДХ није била држава, злочини који су се догодили на њеној територији и у њено име нису били организовани и спроведени од стране службених лица НДХ, већ безимених и непознатих усташа, који су се појавили ко зна одакле, и нестали у истом правцу. Најновија литература оспорила је раније схватање да НДХ није била држава и убедљиво доказала постојање сва три елемента државе: територију, становништво и државну власт⁵.

Главно обележје те државе било је јединство власти и диктатура⁶. Устав није био кодификовани правни акт, већ је схватан као устав у материјалном смислу, а практично су то били Устав организације „Усташа - Хрватска револуционарна организација“ (УХРО) из 1929, начела „Усташког покрета“ из 1933. са допунама из 1941. које је у Италији дефинисао и објавио поглавник Анте Павелић⁷. Над тим начелима су поглавник и министри Владе НДХ положили заклетву (присегу) приликом именовања. Ово нигде није изричито речено нити написано, али су и извори из тог времена држали да је тако⁸. Специфичност правног поретка НДХ је што у тој творевини нису постојали закони у смислу уобичајене процедуре њиховог доношења у скупштини/парламенту/сабору јер таква установа није постојала. Уместо тога, вољом шефа државе (поглавника) као и постављених

⁴ Ivo Goldstein, *Uspon i pad NDH*, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011, Ivo Goldstein, *Istorija Hrvatske 1918–2008*, EPH Liber, Zagreb 2008, 215–224.

⁵ Зборник: *Правни поредак НДХ*, ур. Беговић-Мирковић, Правни факултет, Београд, 2018, 195 и даље.

⁶ Nikolina Srpak, „Kazneno pravo u doba Nezavisne Države Hrvatske (1941–1945)“, у: *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 13, broj 2, Zagreb, 2006, 1117–1144.

⁷ Милош Здравковић, „Уставоправни темељи Независне Државе Хрватске“, у: *Анали Правној факултету у Београду*, ур. Марија Караникић Мирић, година 67, 1/2019, 113–139.

⁸ Vukas, B. „Sustav vlasti i uprave u NDH“, у: *Pravnik*, ur.Valentino Kuzelj, Zagreb, 1997, 30, 1-2 (59-60).

министара доношене су законске одредбе⁹. Ти прописи називају се законима, иако нису доношени на начин на који се закони доносе, али су они имали снагу закона и по њима су поступале институције и службена лица НДХ. Сви закони, законске одредбе и остале правне норме, објављиване су у Народним новинама, које су штампане у Загребу, почев од броја 1 који је изашао 11. 4. 1941.¹⁰

По угледу на нацистичку Немачку, донесен је велики број прописа са сврхом легализовања планираних акција, ради постизања политичких циљева усташког покрета, од којих је најважнији стварање етнички чистог простора нове државе. Тај циљ није скриван, као ни начин на који ће бити остварен, а предуслов за то било је доношење закона и уредби (недељник „Хрватска слобода – Гласило Хрватског покрета у Карловцу“ бр. 2 од 2. 5. 1941: „Закон за законом ниче, бољи од бољега... први ти је закон да се ослободиш непријатеља у кући... Хрватска иде напријед и на том свом путу напријед, она ће сатрти све што јој буде сметало...“; дневне новине „Нова Хрватска“ у Загребу, у 2. броју од 29. 4. 1941. данима најављују доношење „живовских закона“ по узору на немачке, а у изради закона „судјеловат ће најбољи хрватски правници и биолози“). Вође режима, можда мање поглавник Павелић, али много више министри и дужносници на јавним скуповима, преко радија и штампе јасно саопштавају своје намере. Миле Будак, министар богоштовља и наставе, др Мирко Пук, министар правосуђа и вјера, Милован Жанић, председник законодавног повјеренства, Младен Лорковић, министар вањских послова, Виктор Гутић, велики жупан Велике жупе Сана и Лука и стожерник Бањалуке, Србе називају „...псинама, дотепенцима са истока, трбоношама и слуганима турским, талогом и смећем Балкана, туђим и страним елементима, српским циганима, српском гамади...“.

На значајном делу територије НДХ, где није било српског становништва, нова држава је успоставила правни поредак који је текао релативно нормално. За већину хрватског становништва и неке мањине (немачка, мађарска, италијанска), посебно у градским центрима, живот је у ратним условима протицао колико-толико пристојно. Позоришта су радила, концерти су организовани, спортска такмиче-

⁹ Зборник *Правни поредак Независне Државе Хрватске*, уредници Борис Беговић, Јован Мирковић, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд, 2018.

¹⁰ *Zakoni, zakonske odredbe i naredbe NDH*, Knjiga 1 (svezak 1-10), urednik A. Mataić, Zagreb, 1941.

ња, чак и међународна, одржавана су, отворани су музеји, академија, војне школе, куна је била платежно средство, штампале су се поштанске марке¹¹. На територији на којој су живели претежно Срби, ситуација је била потпуно другачија. Већ након првих погрома, априла и маја 1941. г, нарушено је поверење Срба у НДХ. Обзиром да норме закона, не само да нису штитиле део становништва, већ су угрожавале његов опстанак, људи нису имали разлога да поштују те норме. Законима НДХ великом броју људи су самовољно одузета основна људска права и одречена им је једнакост што је елементарни принцип правде. Конкретно овде се радило о Србима, Јеврејима, већини муслимана (који се нису изјашњавали као Хрвати, па им је ускраћено право на идентитет) и неподобним Хрватима. То је одговор због којег се територија НДХ са ефективном контролом временом смањивала.

Све време постојања поретка НДХ, осим нормирања донетим законским и другим нормама постојао је уочљив систем неформалних правила, практично усмених наређења која су дириговала великим бројем акција партијске милиције (усташе, паралела са шуцштафел - СС јединицама), чак и државне армије (Хрватско домобранство, након сједињења са Усташком војницом 1944. Хрватске оружане снаге - ХОС, тајне полиције, специјалних судова, сабирних и концентрационих логора). Сведочење Славка Голдштајна¹² то потврђује („...једним усменим наређењем изреченим у Главном усташком стану у Загребу 30. 6. 1941, Николи Херману, усташком повјеренику за град и котар Копривницу, речено је да све Србе и Жидове из логора Даница у року од мјесец дана отпреми у Госпић, на располагање тамошњем Жупском редарственом равнатељству. За велику већину отпремљених, Госпић је био пролазна станица на путу према Јадовну на Велебиту или Сланом на отоку Пагу, првим логорима смрти у усташкој НДХ...“). Сличан пример паралелног поступања је случај у Гудавцу крајем априла 1941. где сведочења доказују да је постојала усмена наредба Еугена Кватерника да се за једног Хрвата мора убити 100 Срба¹³.

¹¹ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Drugo izdanje, naklada Pavičić, Zagreb, 2002.

¹² Slavko Goldstein, *1941. godina koja se vraća*, Službeni glasnik, Sinopsis, Beograd-Sarajevo, 2012, 50.

¹³ Željko Karaula, „Slučaj Gudovac 28. travnja 1941. g.“, u: *Zavod za hrvatsku povijest*, ur. Borislav Grgin, vol. 39, Zagreb, 2007, 197-208.

Паралелизам између проглашених правила и усмених наређења, и недоследност званичника НДХ у спровођењу једних и других, стална напетост која је међу њима владала, говори о изостанку правилности и доследности званичника и институција НДХ. У том погледу поредак НДХ никада није успео да достигне степен правилности поретка нацистичке Немачке. Власти НДХ спроводиле су основне програмске циљеве, све док су били у стању да их чине, то јест док су уживали монопол физичке силе¹⁴. Прави одговор на питање какав је то био поредак јесте да се он налазио између поретка силе, поретка права и стања аномалије¹⁵.

Паралеле правног и казненог поретка НДХ са законодавством Трећег рајха

Суштина правног и казненог поретка НДХ биле су паралеле са законодавством Трећег рајха, потом примена Казненог законика Краљевине Југославије уз бројне измене (НДХ никада није донела свој казни законик), доношење новог „споредног законодавства“ и успостављање мреже „специјалних судова“.

Уврежена предрасуда да су Срби у НДХ страдали због „расних закона“ те државе уопште није тачна. Расно законодавство НДХ чине три закона (Законска одредба о држављанству – 5 точка/чланова, Законска одредба о расној припадности – 8 точка/чланова, Законска одредба о заштити аријске крви и части хрватског народа – 7 точка/чл.¹⁶) донета двадесети дан постојања НДХ (30. травња 1941), на основу Штукартових Нирнбершких закона Трећег рајха из 1935. Њихова примена тицала се Јевреја и „Цигана“. Чак и код неких истакнутих аутора¹⁷ оно што се дешавало Србима у НДХ је често приказивано као последица расне политике НДХ. Даља разрада Закона о расној припадности настаје доношењем Наредбе о утврђивању расне припадности државних и самоуправних службеника и вршитеља слободних академских звања (министар Артуковић, 04.06.1941), која од свих службеника и слободних стручњака захтева

¹⁴ М. Здравковић, „Уставоправни темељи НДХ“, 135.

¹⁵ Милош Здравковић, „Правност поретка НДХ“, у: Зборник *Правни поредак НДХ*, уредници Беговић–Мирковић, Правни факултет, Београд, 2018, 19–43.

¹⁶ *Narodne novine br. 16 od 30.04.1941.*

¹⁷ Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i NDH 1941-1945*, Zagreb, 1977, 158 и даље.

изјаву о расном подријетлу. У раздобљу након 1945. примена немачких расних одредаба проглашена је злочином против човечности који је био дефинисан чл. 6 Лондонског статута и чл. 2 Закона бр. 10.

Законска одредба за одбрану народа и државе од 17. 4. 1941.

Кључна правна норма која је утицала на судбину Срба широм НДХ је злогласна Законска одредба за одбрану народа и државе (Народне новине бр. 4 од 17. 4. 1941, потписник поглавник Павелић). Еуген Дидо Кватерник је, после разлаза са Павелићем у другој емиграцији након завршетка рата, писао: „...Темељ те анархичке и издајничке деспотије представљала је законска одредба за одбрану народа и државе, коју је Павелић потписао већ 17. 4. 1941. године”¹⁸.

Огромна је несразмера величине једног прописа (свега пет чланова) и његовог утицаја на животе бројних становника НДХ. Свако „...ко на било који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа или на било који начин угрози опстанак Независне Државе Хрватске или државне власти, па макар дјело остало у покушају...” починио је злочин велеиздаје, за који је једина казна смрт, а пресуду ће донети изванредни народни судови који суде по хитном поступку. У моменту доношења прописа ти судови не постоје, па је ово и њихово званично оснивање. Појмови „части и животних интереса хрватског народа“ нигде и никада нису били описани. Оваквим одредбама начело индивидуализације је нарушено апсолутно одређеном казном. Начело законитости кршено је у два различита правца: повредом захтева за одређеношћу законских описа, што ће се масовно користити у судској пракси, и са друге стране повредом забране ретроактивности (повратности) јер је одредба имала унатражњу моћ - односила се на време пре доношења прописа („ко је повриједио част и животне интересе“). Ови судови су прекопирани немачки *Volksgerichtshof* који од 1934. суде за дела издаје и велеиздаје. Разлика је што су у Немачкој у почетку судили мали број смртних казни, па се то током година повећавало, док је у НДХ било

¹⁸ Bogdan Krizman, „Pavelić i ustaše“, Zagreb, 1978, 416; Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у Ћинској цркви*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2010, 38

обрнуто¹⁹. Први Изванредни народни суд се оснива 17. 4. 1941. у Загребу.

У наредних месец дана, од доношења ове законске одредбе, догодила су се укупно четири тешка злочина са око хиљаду људских жртава, у којима се може јасно пратити веза између правне праксе и практичног спровођења правних норми донесених овом законском одредбом и њеним изменама, на терену НДХ. Срби су хватани појединачно или у групама. Злочини над Србима скривани су од њихових сународника, али су Хрватима приказивани као освета или правда за убиства Хрвата која су, по правилу инсценирале усташе из емиграције, па их приписивале Србима. Такође, током тог времена могу се пратити и све измене и допуне ове законске одредбе којима је она постајала оруђе ликвидације Срба у НДХ, као непоћудних елемената.

Старо Петрово Село 17. 4. 1941.

Већ истога дана када је ова законска одредба донета (17. 4), догодио се први страشان злочин на територији НДХ. У питању је убијање 25 Срба у Старом Петровом Селу код Нове Градишке у Славонији. Исказ о томе шта се догодило дали су Стево Вукадиновић, Ђоко Муцић и Никола Јањатовић из Старог Слатиника. Стожерник Нове Градишке звао се Милан Лукац, а вероватно повереник главне усташке власти у Новој Градишци био је Мирко Етеровић. Усташки рој из Нове Капеле, заједно са ројевима Старог Слатиника, Ступника, Андријеваца и Ориовца (практично Мачекови Заштитари), по наредби свог таборника, 16. 4. опколио је село Стари Слатиник. У том селу ухапсили су 23 мушкараца, а у суседном Бродском Ступнику још 7 због „непоћудности и опасности по усташки поредак“. Након физичког мучења, ухапшени су спроведени у оружничку постају у Ориовац, где су преноћили. Сутрадан (на дан објављивања Законске одредбе) кренули су ка Новој Капели, а оданде је требало да буду одведени у затвор у Нову Градишку. Међутим, на потезу Крченик/Крчане код Старог Петровог Села, ови Срби су стрељани, тачније њих 25, јер се се петорица спасила бегом. Послата је комисија која је тре-

---

¹⁹ Mueller, I., „Furchtbare Juristen: die unbewaeltigte Vergangenheit unserer Justiz Muenchen“, 1987, 55.

бало да утврди околности убиства, али оне никада нису установљене²⁰.

Овде видимо потпуно изграђену усташку организацију на терену: ројеве по селима, таборе по општинама и повереника који је у контакту са Главним усташким станом у Загребу. Ликвидација људи била је без за сада познатог суђења и истражног поступка, али у очигледној комуникацији са Усташким станом у Загребу и то на дан када је донета Законска одредба. Злочин који је приписан овим људима јесте повреда части и животних интереса хрватског народа. Можда ће се у будућности открити пресуда Изванредног народног суда у Загребу.

Гудовац 28. 4. 1941.

Други по реду злочин догодио се десетак дана касније у селу Гудовцу, у околини Бјеловара. Ово насеље је по попису 1931. имало 1.073 житеља, 2/3 Хрвата и 1/3 Срба. Општина (опћина) Гудовац је 1931. имала око 8.000 житеља, од чега око 3.000 Срба. Инсцениран је инцидент у недељу 27.04.1941, иза којег стоје командант Мачекове сељачке заштите у Гудовцу Мартин Цикош и градоначелник Бјеловара Јулије Маканец, током којег су погинули један домобран, ухапшени српски сељак Милан (Емил) Радовановић, рањен један заштитар и у својој кући у Гудовцу убијен још један заштитар²¹. Извештај којим се обавештава власт у Бјеловару (а вероватно и у Загребу) помиње „организовани напад гудовачких четника“. Овај повод је искоришћен за одмазду по принципу 100 за једнога. Сведочења доказују да је постојала усмена наредба Еугена Кватерника да се за једног Хрвата (страдала су двојица) мора убити 100 Срба²². Кватерник је иначе у тим крајевима, заједно са око 120 припадника усташке емиграције, био због сакупљања око 500 Срба мушкараца из околине Грубишног Поља који су одведени у логор Даница у Копривницу²³.

²⁰ Filip Škiljan, „Genocid nad Srbima, Romima i Židovima u kotaru Nova Gradiška tijekom Drugog svjetskog rata“, у: *Токови историје*, ур. Миле Бјелајац, број 3, Београд 2009, 33–62.

²¹ Милан Басташић, *Билогора и Грубишно Поље 1941–1991*, Бањалука–Београд, 2009, 57.

²² Karaula, Ž., „Slučaj Gudovac 28.travnja 1941.g“, 197–208, *Saslušanje Slave Srnak, HDA*, кутија 258, 13103–13130.

²³ Басташић, М., *Билогора и Грубишно Поље 1941–1991*.

Током ноћи 27/28. 4. и понедељка 28. 4. убијено је 11 Срба испред својих кућа или поред зграде општине под изговором да су поседовали оружје²⁴. Сам Рудолф Срнак, таборник Гудовца, касније је сведочио да никаквог оружја код тих људи није видео. Групу од 192 мушкарца који су сакупљени из Гудовца и околних села, који су одведени до сајмишта (сточне пијаце) и тамо стрељани рафалима, водила је група од око 80 заштитара под командом Мартина Цикоша. Ови људи нису биле усташе из емиграције, већ локално становништво, наоружано и обучавано током постојања Бановине Хрватске. Јединице Мачекове сељачке и градске заштита, попут територијалне одбране или Збора народне гарде, скоро у потпуности су се ставиле у службу институција и службених лица НДХ. Пет мушкараца је преживело, па је укупан број жртава 198 (187 + 11). Приликом постројавања у Гудовцу је лично био присутан Еуген Кватерник, по с неким сведочењима.

Жена једног од страдалих обратила се немачком командиру гарнизона, који два дана касније организује откопавање убијених људи (пребројано 187 лешева, петорица још увек живих), фотографише их, покреће истрагу и хапси око 40 починилаца које затвара у бјеловарску гимназију. Младен Лорковић, државни секретар Министарства спољних послова, интервенише код Зигфрида Кашеа, немачког велепосланика у НДХ, ухапшени се предају хрватским властима које су се обавезале да ће спровести истрагу и поступак према починиоцима. Сутрадан су починиоци пуштени кућама и враћено им је оружје. Немци су након тога растурили летак на ћирилици у којем упозоравају Србе да ће за једног убијеног немачког војника бити стрељано 100 Срба. Службена лица НДХ, као ратни савезници Трећег рајха, извукли су се некажњено, али им је јасно стављено до знања да немају право да користе одмазду по принципу 100 глава 1.

У овом случају видимо веома бројне локалне усташке ројеве (сведоци помињу око 80 наоружаних мушкараца) које чине припадници Хрватске сељачке заштите, усташе из емиграције у сталној вези са Главним усташким станом у Загребу, два жупника који учествују у организацији злочина и покушај колективне одмазде 100 за 1 убијеног.

---

²⁴ Бастишић, М., *Билогора и Грубишно Поље 1941–1991*, 57.

Слика 1: The bodies of Serbs killed by the Ustasa in the village of Gudovac, are laid out in rows in a large field (извор: United States Holocaust Memorial Museum Photograph Number: 46708, Muzej Revolucije Narodnosti Jugoslavije, Public Domain, Source Record ID: B 901/6)

На овом месту треба поменути да је Францу Бемеу (Franz Friedrich Böhme), опуномоћеном главнокомандујућем генералу у Србији (Bevollmächtigter Kommandierender General in Serbien) од 20. 9. до 5. 12. 1941, након рата суђено за колективна кажњавања цивилног становништва применом принципа одмазде 100 за једног, као одговор на оружани отпор.

На основу наредбе фирера Адолфа Хитлера, фелдмаршалу Вилхелму Листу, команданту југоистока, Беме је именован на положај, а начелник Врховне команде Трећег рајха, генерал Кајтел, од њега је захтевао најоштрије мере у гушењу устанка, као одмазду за један живот немачког војника смртну казну 50-100 особа. Генерал Беме је издавао наређења за стрељање 100 особа за једног погинулог и 50 за сваког рањеног немачког војника, почев од Мачве и Шапца (септембар), преко стрељања у Краљеву и Крагујевцу (октобар) до уништавања Ужичке републике (децембар). Тако је живота лишено око 32.000 житеља окупиране Србије. Бемеу је суђено у Нирнбергу

на тзв. „талачком суђењу“, но пошто је претпоставио да ће након суђења бити изручен Југославији, он је извршио самоубиство скоком са 4. спрата у затвору, не дочекавши пресуду²⁵. Остали оптужени осуђени су на затворске казне. Колективно кажњавање такође је и повреда међународног ратног права и то тачке 4. Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну из 1907, члан 50. Помиње се у оптужници против Геринга у Нирнбергу.

Промене Казненог законика Краљевине Југославије и укључивање специјалних судова

До следећег великог злочина на Кордуну, донета је 3. 5. 1941. Законска одредба о ступању на снагу Законске одредбе о промјенама у КЗ²⁶, од стране поглавника Павелића на предлог министра правосуђа др Мирка Пука. Овај пропис време кажњивости враћа унатраг до 10. 4. 1941, број дела за које се смртна казна прописује са 1 у Краљевини Југославији (покушај убиства или убиство краља, наследника или намесника) и повећава на чак 8, док сва антидржавна дела (из главе 12) преко злочина велеиздаје одузима из редовних и преноси у специјалне судове (изванредне и преке), који суде само смртну казну. У расправама правника у времену Титове Југославије и земаља наследница, све ово личи на једну теоријску правну дебату. Нажалост, у стварном животу тада 1941. излаз из свих судских процеса пред специјалним судовима била је смртна казна. Преширока и неодређена дефиниција велеиздаје, могућност третирања свих антидржавних дела као велеиздаје, арбитарност код вербалних деликта, увођење дела која су довршена покушајем, могућност примене на припремне радње дела (подстрек, договор, непријављивање припреме), при чему је изречена казна увек и само смртна, од Законске одредбе од 17. 4. стварају оруђе злоупотребе казненог права у спровођењу државне идеологије.

Тачно у време док се на Кордуну припрема нови велики злочин, 8. 5. 1941. на предлог министра др Мирка Пука, поглавник Павелић доноси Законску одредбу о допуни Законске одредбе за

²⁵ *United Nations War Crimes Commission. Law Reports of Trials of War Criminals, Volume VIII, 1949, Case No. 47, The hostage trial, Trial ow Wilhelm List and others*

²⁶ *Narodne novine br. 19 od 05. svibnja 1941. g.*

обрану народа и државе, којом је одређено да се све смртне казне изречене за кажњива дела по овој законској одредби извршавају стрељањем²⁷. Ово треба разумети као јасно диференцирање од Казненог законика Краљевине Југославије у којој је смртна казна извршавана искључиво вешањем. Истог дана су именовани Изванредни народни судови у Бањалуци и Слуњу (прво именовање 7. 5, друго именовање 8. 5, везано за случај Вељун).

Вељун и Хрватски Благај 5. - 8. 5. 1941.

Трећи велики злочин одиграо се на Кордуну, у околини Вељуна. Последњих дана априла 1941. у жупном стану (парохијски дом) у Хрватском Благају на Кордуну, састали су се усташки повереник општине Вељун учитељ Иван Шајфар, жупник Блаж Томљеновић и млинар Јосип Пауновић, ројник Хрватског Благаја. Договорили су се о инсценирању убиства млинара Јосе Мравунца и његове породице у селу Хрватски Благај, кућни број 37. Пауновић је неколико дана касније договор изнео на састанку са групом од 35 усташа у „Усташком стожеру“ у Карловцу и официром Здравком Карловићем²⁸, где је направљен детаљан план. Јосо Мравунац био је Хрват, члан Мачекове ХСС, можда и члан КПХ, није подржавао усташки покрет, био је конкурент осталим млинарима и омиљен у крају. Убиство је требало да буде повод за хапшење Срба који ће бити тајно убијени, а проглашени да су послати на рад у Немачку. Касније би се народ из Хрватског Благаја преселио и настанио у српске куће јер је српско село било богатије.

Непосредни организатори били су: жупник Иван Никшић, шеф усташког стана у Слуњу, жупник Иван Микан из Огулина, Иван Шајфар, Ловро Сушић адвокат из Огулина, жупник Блаж Томљановић из Хрватског Благаја, усташки натпоручник Ивица/Иван Шарић син бележника из Госпића и човек од поверења Еугена Кватерника (и венчани кум²⁹), као и група усташких емиграната који су дошли из Карловца на челу са Здравком Карловићем и Марком Ивићем. Изјаве

²⁷ *Narodne novine br. 22 od 08. svibnja 1941.g.*

²⁸ Василије Козлина, „Покољ у Хрватском Благају“, у: *Топола часопис ЈУСП Доња Градина*, ур. Тања Тулековић, година VII, број 7, 58-66

²⁹ Marija Kvaternik, „Moga Didu kleveću više od pola stoljeća“ <https://www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_kvaternik.html>

о та два састанка дали су једини преживели Душан Никшић и Милан Брунета, члан усташког роја села Фурјана.

Ноћу 5/6. 5. 1941. усташе из емиграције, обучени у сељачку одећу, убијају млинара Јосу Мравунца, његову супругу Марију, мајку Ану, малолетне синове Ивана и Николу. Једина преживљава 12-годишња кћи Милка која се спасила падом у реку Корану. На Ђурђевдан 06.05.1941. ујутру, Иван Никшић свим оружничким постајама (полицијске/жандармеријске станице) у котару Слуњ шаље телеграм: „Срби у Благају убили хрватску породицу Јосе Мравунца. Забраните Србима излазак из кућа...“. Налоге за хапшење је по договору са Шарићем давао Иван Шајфар, усташки повереник за Вељун, учитељ.

Током 6, 7. и 8. 5. 1941. из Вељуна и околних села Доњег и Горњег Полоја, Перјасице, Црног Врела, Цвијановић Брда, Шљивњака, Ловрића, Савића, Опачића, Дејановића, сакупљено је око 600 мушкараца старијих од 16 година (међу њима свештеник Бранко Добросављевић³⁰, његов син Небојша Добросављевић, учитељ у Вељуну и студент медицине, начелник општине Вељун Тодор Дудуковић, гостионичар Мане Манојловић, свештеник из Цвијановић Брда Димитрије Скорупан). Локални Хрвати били су водичи који су усташе емигранте из Карловца и Загреба водили до српских заселака. Сакупљени су прво довођени у зграду школе, жандармерије, православне цркве и поповог стана у Вељуну, ту би преноћили и потом камионима (истим камионима којима су усташе дошле из Карловца) превожени и затварани у школи у Хрватском Благају. И у Вељуну и у Хрватском Благају су изгладњивани, тучени кундацима и дрвеним кочевима. Проту Добросављевића и његовог сина учитеља Небојшу, уз језиво мучење усмртио је Иван Шајфар. Вјекослав Макс Лубурић је у Хрватски Благај стигао 06.маја са десетак усташа из емиграције.

Дана 7. 5. 1941. затворене људе изводе испред школе у Благају и доводе Милку Мравунац да препозна убице своје породице. Девотчица каже: „Од ових људи није нико. Они људи који су убили моју мајку, оца и браћу имали су другачије крагне на кошуљама и маје (кошуље/одећа) су им другачије него овима“. Тога дана (07.05.1941) министар правосуђа Мирко Пук именује Изванредни народни суд (на основу Законске одредбе за одбрану народа и државе НДХ) на челу са истражним судијом из Слуња, Николом Ласићем. Састав суда је:

³⁰ Свети свештенотученик Бранко (Добросављевић) 1886-1941. Именослов СПЦ <http://www.spc.rs/sr/sveti_sveshtenomuchenik_branko_dobrosavljevitsh>

Мирко Микац предстојник, Иван Бетлехем и Здравко Берковић, чланови. Милан Стилиновић је заменик судије, Иван Громес државни тужитељ, Берислав Лукинић бранилац по службеној дужности. Овај суд тога дана доноси одлуку да нема елемената за суђење и да ће се оно наставити када се прикупе докази.

Сутрадан, 8. 5. 1941, министар Мирко Пук именује други састав Изванредног народног суда (предстојник суда Јосо Рукавина, Јосип Мајић и Јаков Јураг, чланови, Јосип Распудић и Грга Ереш, заменици судија, Владимир Вранковић, државни тужитељ, Никола Ласић, истражни судија, бранилац није ни именован) који доноси смртну пресуду за 32 оптужена (сведок Душан Никшић каже 36 људи) који ту ноћ убијени и убачени у „Попову јаму“, јаму безданку која се налази на пољу између школе и католичке цркве у Хрватском Благају. Међутим, током те ноћи (8/9. 5) заиста је убијено укупно око 520 затворених мушкараца. Мушкарци су током ноћи извођени везани у пару, двојица по двојица, довођени изнад јаме и убијани пиштољима али и крмповима, батовима (мацолама) и ножевима. Једини преживели који је побегао испред јама је Душан Никшић из Доњег Полоја, који се ослобађа конопца и бежи у шуму. Његово сведочанство је 1961. записао Ђуро Затецало³¹. Око 80 мушкараца (један сведок каже 96) је на интервенцију италијанског пуковника Oskara Grittia враћено у камионима са пута према Благају у Слуњ и пуштено кућама.

Јаме у које су убацивани убијени претходног дана су ископали становници Хрватског Благаја, а жртве су након убијања посуте живим кречом. Када су лешеве затрпани, а јаме поравнате, по изјави Јанка Медведа из Хрватског Благаја³², локалне усташе Стипан Грашић, Мија/Марко Грашић и неке усташе из Загреба заиграли су коло над затрпанима. Хрвати мештани су то поље касније преорали и засејали зоб на њему, како би се изгубио сваки траг злочина. Занимљиво је да је у загребачком дневнику „Хрватски народ“ 9. 5. 1941. објављена вест али без детаља о епилогу приче³³ „Srpski razbojnici umorili su na zvjerski način uglednog mlinara Josu Mraunca i četiri člana njegove porodice. U noći od utorka na srijedu dogodilo se u Hrvatskom Blagaju nezapamćeno krvoproliće. Četa srpskih razbojnika upala je u

³¹ Đuro Zatecalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, SKD „Prosvjeta“, Zagreb, 2005, стр. 14-19.

³² Ђ. Zatecalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, 23-25.

³³ *Hrvatski narod br. 86 od 09. svibnja 1941. g.*

mлин uglednog Hrvata Jose Mraunca. Srpski razbojnici napali su Mraunca tvorno, izboli ga noževima tako da je nesretni čovjek odmah umro. Osim toga ubili su njegovu ženu Katu, majku Anu, 15-godišnjega sina Ivana, 4-godišnjeg sina Nikolu. Razbojnici su ostavili mrtvo tijelo Mraunca u mlinu, a ostale članove obitelji pobacali u Koranu. Također su u Koranu bacili njegovu kćerku Milku, koja je još bila živa, pa se spasila plivanjem. Razbojnici su ukrali 3.000 dinara. Vlasti su dovele svestranu istragu". Друга занимљивост је да поједини хрватски историчари (Славко Голдштајн, Фердо Чулиновић) као извор за овај догађај користе спис „Споменица о жупи Слуњској” коју је написао непосредни организатор и учесник Иван Никшић, жупник и шеф усташког стана у Слуњу. Једини који је користио сведочења дата Окружној комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача на Кордуну³⁴ је Ђуро Затезало. Сведок Душан Никшић доследно говори о 520 Срба (пописао их Иван Шајфар), сведок Миле Милић Абрамовић/Обрановић говори о „више од 500 Срба... око 500 Срба...”, Голдштајн се позива на жупника Ивана Никшића и каже: „и *Spoimenici o župi slunjskoj* piše da je u noći sa 9. na 10. svibnja u Hrvatskom Blagaју ubijeno 440 Srba”. Занимљиво је да ту ноћ страдала цела партијска ћелија КПХ из Вељуна од 17 чланова, на челу са чланом ОК (Котарског/окружног комитета) КПХ за Кордун Николом Кукићем, који је 05.05. изашао из Карловца, одржао партијски састанак у Тушиловићу и наредну ноћ стигао у Вељун³⁵.

Све ово је изведено у потпуној тајности, народу је саопштено да су мушкарци послати на рад у Немачку, и готово три месеца породице нису знале судбину својих несталих. Истина је откривена 5. августа 1941, када су устаници ухватили Ивана Шајфара у школи у Цвијановић Брду. Суочен са смртном пресудом и стрељањем, Шајфар је устаницима дрско саопштио да су сви у Благају побијени и да је он себе осветио.³⁶

У овом случају имамо припаднике локалне усташке организације (сеоски усташки ројеви, по сведоку Абрамовићу 50-60 наоружаних људи), усташе повратнике из емиграције који долазе из Карловца и Загреба (10-20, са домаћима укупно пет група са око 15 наору-

³⁴ Ђ. Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, 14-27.

³⁵ Станко Опачић, *Србин у Хрвајској: казивања кордунашкој сељака, рајника, министра, осуђеника*, Београд, 1989, стр. 34.

³⁶ Vladimir Kozlina, *Iz plamena revolucije: sećanja učesnika narodnooslobodilačkog rata*, Sombor 1981, 34.

жаних људи), учешће чак три католичка жупника у организацији злочина, жупника у Слуњу који је на челу усташке организације у рангу стожерника или таборника, сталну комуникацију са Главним усташким станом у Загребу, министра правосуђа који два пута именује Изванредни народни суд (први састав чине правници, други припадници усташке организације након незадовољавајуће одлуке првог састава суда), покушај одмазде сто за једног (планирано је убиство шест чланова породице Мравунац; сакупљено укупно око 600 мушкараца, Италијани пустили око 80), доношење пресуде од стране Изванредног народног суда пре извршења смртне казне, извршење смртне казне стрељањем (нажалост и хладним оружјима и оруђима).

Тумачења промене Казненог законика Краљевине Југославије

У данима када се дешавао злочин на Кордуну, министар правосуђа др Мирко Пук доноси додатно Тумачење о надопуни законске одредбе за обрану народа и државе од 06.05.1941. (објављено тек 10.05) којим наглашава да се кривцем злочина велеиздаје чини и онај ко на било који начин повреди само част хрватског народа као и онај који на било који начин повреди само животне интересе хрватског народа³⁷. Недовољно одређена дефиниција части и животних интереса хрватског народа се овим раздваја на два правна појма, при чему повређивање било једног, било другог, значи злочин велеиздаје који се кажњава смртном казном и то стрељањем.

Глина и Прекопа 13. 5. 1941.

Догађаји у Глини из маја 1941. често су се замењивали и преплитали са много познатијим дешавањима из последњих дана јула и првих дана августа 1941. (злочин у глинској цркви, преживели Љубан Једнак, суђење Андрији Артуковићу). Ревизионистичка историографија која је настала на критици комунистичке³⁸, релативизујући сведочења, затрпавајући своје доказивање наводним недоследности-

³⁷ Народне новине бр. 24 од 10. свибња 1941. і.

ма и наизменично мешајући догађаје из маја и јула/августа, оптужујући србијанско-партизанску „квазинаучну“ кухињу, отворено изражава „закључак да је покољ у глинској православној цркви једноставно измишљен”. Међутим, ови аутори не негирају да се свибња 1941. у Глини нешто догодило. Разлог томе представља приватно писмо надбискупа Степинца поглавнику Павлићу од 14. свибња 1941,³⁹ које тврди да је у Глини 13. свибња почињен ужасан злочин над неколико стотина Срба. За постулаторе каузе надбискупа то је неспорно, све друго је спорно. Ово писмо један је од стубова обране надбискупа Степинца. О чему се заиста ради, видећемо ускоро.

Срез Глина на попису 1931. има око 45.000 житеља, Срба око 30.000, Хрвата око 15.000. У граду Глина од око 3.100 житеља, 53% су били Хрвати, 47% Срби. Глина је имала веома снажну правашку организацију, на чијем челу је био адвокат др Мирко Пук, 12.04.1941. именован за замјеника предсједника Хрватског државног вођства, а 16.04. за министра правосуђа владе НДХ. Остали чланови били су: др Јурај Девчић, опуномоћеник усташке организације за Глину и Вргинмост, др Мирко Јерец, велики жупан Жупе Гора у Петрињи, Мато Видаковић, председник опћине Глина, његов син Никица Видаковић, таборник Глине, др Јурај Ребок, логорник у Глини и равнатељ болнице, Josip Misson постаје председник Покретног пријекског суда у Глини (оснивају се од 24.06.1941)⁴⁰. У близини Глине је и фрањевачки самостан Чунтић, као једно од значајних места успоставања и ширења усташке организације.

Сведочења јединог преживелог Никице Самарције⁴¹, јереја Јована Обреновића⁴², затим Хрвата сведока Ђуре Силаја, млинара Шешерина⁴³, Петра Ерента/Ерент⁴⁴, Милана Деспота функционера КПХ,

³⁸ Tomislav Vuković, „Ustaški pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini - povijesni događaj ili mit”, у: *Glas Koncila* br. 35-37, 39-41, 43-45, 47-49, 51-53, Zagreb, 2006.

³⁹ Ratko Perić, biskup mostarsko-duvanjski, „Stepinčevi interventi kod Pavelića”, у: *Hercegovina*, ur. Božo Goluža, 3-2017, 179-211.

⁴⁰ Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, Музеј жртва геноцида, Београд, 2010, 25-30.

⁴¹ Ђ. Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, 168-169.

⁴² Ђ. Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, 28-41; Arhiv Jugoslavije, Beograd, fasc. 922.

⁴³ Ђ. Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, 42.

сакупљена у књигама „Глина 13. маја 1941“⁴⁵ и „Усташки покољи Срба у глинској цркви“⁴⁶ омогућавају да се схвати шта се тада догодило.

Сведоци казују о састанку усташког руководства Глине почетком маја 1941. (8.05. ?) на којем присуствује неко високог положаја из Загреба (нема доказа да је то др Пук, као први човек правашког покрета у Глини), потом о још неколико састанака усташких првака 10. и 11. 5. (у болници, у стану др Вејводе, у гостиони Јуре Муретића, у Јукинцу) на којима је договорено сакупљање и ликвидирање Срба. Као усташа-емигрант који је дошао у Глину помиње се Јурај Јуцо Јусо Рукавина⁴⁷ (08.05. предстојник Изванредног суда у Вељуну, као представник усташке организације). Послеподне у недељу 11. 5. око 17 часова, у Глину су стигла два сива аутобуса са око 50 усташа емиграната, у жутим униформама. Ту су били и Петрињци (Крпан, Шулентић, Јанековић), као и Фагетове усташе из Сиска.

Хапшења су почела у недељу 11. 5. 1941. увече. Никица Видаковић је обезбедио одређен број глинских Хрвата на улицама, као и мрак, јер је јавна расвета угашена. Мушкарци старији од 16 година сакупљани су по кућама, уз образложење да „иду на преслушање“. Српске куће су емигрантима показивали домаћи чланови усташког покрета. До зоре понедељка 12. 5, Глина и сва приградска насеља су обиђена, али се сакупљање наставило и током тога дана, привођењем и око 20 мушкараца који су у Глину дошли на посао⁴⁸. Приведени су гомилани у згради глинске жандармерије, прво у просторијама, па потом у дворишту, где су их чували наоружани стражари.

⁴⁴ Ђ. Zatezalo, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, 42-44, НАК, fascikla dokumenata o ustaškim zločinima na području Gline, Zapisnik br. 1 Općinske komisija za ratne zločine NOO Jukinaс od 10. 12. 1944.

⁴⁵ Вујасиновић, Б., Вишњић Ч., Роксандић Ђ., Глина 13. маја 1941: у поводу 70. годишњице усташког злочина. Списак жртава фашистичког терора године 1941. котара Глина, СКД Просвјета, Загреб, 2011.

⁴⁶ Ђуро Аралица, *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, Музеј жртава геноцида, Београд, 2010.

⁴⁷ Јурај Јуцо Рукавина, рођен у Перушићу 1898. г., официр војске Аустроугарске, жандармеријски капетан у Краљевини СХС, члан усташког покрета од 1932, учесник Велебитског устанка, у затвору до 1939, када је помилован. Након јуна 1941. усташки пуковник, командант свих бојни Усташке војнице. Изручен југословенским властима и осуђен на смрт 1945. Аралица, Ђ., *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, 168

⁴⁸ Вујасиновић, Б., Вишњић Ч., Роксандић Ђ., *Глина 13. маја 1941.*

Тамо ће их дочекати око 50 мушкараца из околине Глине (Горње Јаме и др.) који ће са њима поделити судбину. Треба поменути да је и пре овога случаја из Глине непознат број занатлија, трговаца, свештеника, солунских добровољаца одвођено из кућа, чак су слати у логор Даница у Копривници. Неколико људи је убијено испред кућа (пекар Илија Летић), неке породице су опљачкане. Сведоци казују о договорима у селу Прекопа (прво село на путу за Петрињу), о копању јама за затрпавање убијених на десној обали реке Глине. Члан усташког роја у Прекопи Никола Липак Чукље сам је понудио своју земљу.

Сведоци помињу два камиона са цирадом која су, у око 15 одвожења, од понедељка 12. 5. око поноћи до уторка 13. 5. у зору, превозили људе везане по двојица на леђима, од глинске жандармерије преко Јукинца до Прекопе, скретање лево са пута, скидање са камиона и ходање ка реци у пратњи наоружаних локалних усташа. Стрелачка су изводиле усташе емигранти, а осим њих Никица Видаковић и Никола Липак Чукље. Једини преживели, Никица Самарџија, ослободио се веза док су га водили од камиона до јаме, срушио је чувара Мату Кихалића Брку, и скочио у реку. Лакше је рањен у ногу, крио се, и током лета 1941. успео да стигне до Београда. Сведоци помињу копање јама на десној обали реке Глине на њиви Чукљин анк (Ерент помиње четири јаме, Шешерин девет јама, копало их око 50 хрватских сељака), стрелачка пуцањем у потиљак особама које стоје или леже на ивици јама, затрпавање стреланих људи кречом и танким слојем земље.

Везано за број уморених људи те, ноћи Никола Липак Чукље, житељ Прекопе и члан усташког роја, хвалио се у друштву да је те ноћи убијено 437 Срба. Јереј Јован Обреновић из Великог Шушњара код Глине тврди да је ту ноћ из Глине у Прекопу одведено и убијено 480 Срба.

Петар Ерента/Ерент помиње број од 437 убијених Срба. Фикрета Јелић-Бутић⁴⁹ наводи да је 11/12. свибња извршен масовни покољ око 300 Срба у Глини. Индиректно каже да су то учиниле усташе. Стево Клобучар, предратни функционер КПХ за Глину, тврди да су те ноћи ухапшена 373 Глињанина, али да је број убијених око 600⁵⁰. Срески одбор СУБНОР-а Глине је након рата направио списак од 430 глинских Срба убијених у Прекопи.

⁴⁹ F. Jelić-Butić, *Ustaše i NDH 1941-1945*, 166.

Године 1947. вршено је откопавање и покушај препознавања, али уз мали одзив. Између 500 и 600 лешева ексхумирано је из четири јаме. Ископани лешеве, заједно са лешевима са других стратишта као и страдалих у глинској цркви, пренесени су на православно гробље у Глини и положени у спомен-костурницу на Погледиху, са укупно око 2.700 Срба из Глине и околине који су убијени током рата. Димензије јама које помиње Ерент и сведок Душан Ребрача (командир станице милиције Блињског Кута, учествовао у ексхумацији 1947. и о томе дао изјаву Ђури Аралици 1988) се не слажу. Разлику између бројева убијених и броја ексхумираних може објаснити чињеница да су убијања у Прекопи вршена и пре 13.05, као и од јуна до септембра 1941. када је у Глини заседао Покретни пријеки суд⁵¹. Минимални број страдалих те ноћи је око 330 (260 број јављен Степинцу + око 50 већ затворених + око 20 радника из околине) а максимални око 430.

Овде имамо развијену локалну усташку организацију, масовно учешће хрватског живља, емигранте из Загреба, везу са Загребом коју одржавају дужносници (министар Пук, емигранти). Жупник у Глини Франц Жужек, Словенац, није учествовао у овоме већ се дистанцирао од усташке организације. Овде нема масовног кажњавања Срба као одмазде (Гудовац и Вељун), али имамо доследно спровођење законских одредаба у погледу извођења смртне казне стрељањем. Нема доказа о суђењу, истражном поступку ни пресуди, али не значи да их није било.

Писмо надбискупа Степинца поглавнику Павелићу 14. 5. 1941.

Сутрадан након ових догађаја у Глини, 14. 5. 1941, надбискуп Алојзије Степинац шаље приватно писмо поглавнику НДХ Анти Павелићу⁵². У томе писму каже: „Ovaj čas primio sam vijest, da su ustaše u Glini postrijeljali bez suda i istrage 260 Srba. Ja znam, da su Srbi počinili teških zločina u našoj domovini u ovih dvadeset godina vladanja.

⁵⁰ Štefančić Dragan i Klobučar Stevo, *Zbornik: Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1919-1941*, Zagreb, 1974, 848.

⁵¹ Аралица, Ђ., *Усташки покољи Срба у глинској цркви*, 182-183.

⁵² Perić, R., „Stepinčevi interventi kod Pavelića”, 187-188.

Ali smatram ipak svojom biskupskom dužnošću, da podignem glas i kažem, da ovo po katoličkom moralu nije dozvoljeno, pa Vas molim, da poduzmete najhitnije mjere, na cijelom teritoriju Nezavisne Države Hrvatske, da se ne ubije nijedan Srbin, ako mu se ne dokaže krivnja radi koje je zaslužio smrt. Inače mi ne možemo računati na blagoslov neba, bez kojega moramo propasti. Nadam se, da mi nećete zamjeriti ovu otvorenu riječ. Sa odličnim štovanjem.”

„Није било никаква записана или објављена одговора Степинцу. Као да је поглавнику било криво што је надбискуп интервенирао”, каже један од постулатора каузе надбискупа⁵³.

Ко је надбискупу могао јавити вест из Глине? Први кандидат за то је глински жупник Франц Жужек, који није учествовао у догађајима претходних дана.

Шта надбискуп практично тражи од поглавника Павелића и министра правосуђа Мирка Пука, назочног у Глини? Да се не убије више ни један Србин, ако му се не докаже кривња ради које је заслужио смрт. Тражи од поглавника да се убијају само Срби којима се докаже кривња ради које заслужују смрт. Тада се може рачунати на благослов неба, а „католичка држава Хрватска” неће пропасти.

Како поглавник и министар одговарају на овај Степинчев интервент? Три дана касније, на предлог Мирка Пука, Анте Павелић доноси Законску одредбу о пријеким судовима⁵⁴.

Законска одредба о пријеким судовима

Овом одредбом основани су пријекни стални судови, а њихова надлежност се поклапала са подручјем судбених столова. Судбени столови су у правосудном систему НДХ другостепени судови и били су смештени у седиштима великих жупа, као што су Сарајево, Бања Лука, Бихаћ, Госпић, Петриња, Нова Градишка, Бјеловар, Карловац и др. Ова одредба из редовног поступка и од редовних судова изузима 14 кажњивих дела и ставља их у надлежност преког суда. Овај суд не може да суди временске казне, већ само смртну казну (слично као Изванредни народни суд).

⁵³ Perić, R., „Stepinčevi interventi kod Pavelića”, 188.

⁵⁴ *Narodne novine br. 32 od 17. svibnja 1941.*

Дела која се кажњавају смрћу овом одредбом су: насиље у години, убиство и квалификовано убиство, паљевина своје или туђе имовине, паљевина своје или туђе имовине са тешким последицама, употреба експлозивних направа, изазивање опасности или смрти каковом општеопасном радњом, угрожавање железничког, трамвајског, бродског или ваздушног транспорта, довођење у опасност људи у транспорту, ометање транспорта, али и саботажа на водоводним, електричним, плинским и другим инсталацијама, разбојништво, разбојничка крађа, и разбојништво квалификовано смрћу. Осим тога, у надлежност преких судова тачком 2 Одредбе стављена су и дела која КЗ није познавао од раније: непредаја оружја ватреног и хладног за које се нема дозвола на јавни позив власти, пружање помоћи или сакривање особа за које се може сумњати да су извршиле или припремају извршење неког од поменутих 14 дела.

Поступак пред пријеким судом заснивао се на Закону о судском казненом поступку Краљевине Југославије из 16. 2. 1929, осим ако одредбом није другачије одређено. Поступак почиње предлогом државног тужитеља, јавном и усменом расправом пред окупљеним судом и уколико је могуће без прекидања (поступак почиње и завршава истога дана). Расправа почиње усменом оптужбом државног тужитеља, суд именује бранитеља ако га нема. Ово доводи у питање било какву припрему одбране. Поступак је ограничен да се докаже дело, и нема бављења питањима као што је законитост рада суда. Када је доказни поступак довршен, тужитељ образлаже коначни предлог, оптуженик има право да одговори, након чега председник суда закључује расправу. Преки суд чини веће од три члана, председава судија правник, један члан не мора бити правник. Само четири дана касније, приликом проглашења Пријеког суда за подручје судбеног стола у Сарајеву (Жупа Врхбосна) од 21. 5. 1941.⁵⁵ Одредба о пријеким судовима је суштински промењена, јер у њој се изричито каже да трећи судија (лаик) има бити из редова усташа.

Судско веће на тајној седници доноси пресуду коју одмах јавно проглашава. Ако је оптуженик проглашен кривим, пријеки суд изриче казну смрти стрељањем. Записник о расправи и већању потписују све судије и перовођа (записничар). Пријеки суд не досуђује одште-ту, против пресуде није допуштен правни лек, а молба за помиловање не одлаже извршење пресуде, која се има извршити стрељањем

⁵⁵ *Narodne novine br. 33 od 21.05.1941.*

три сата рачунајући од проглашења пресуде. У правној историји НДХ није забележено ниједно помиловање дато осуђенима пред специјалним судовима током 1941-1943, док су забележена помиловања од стране поглавника пред редовним судовима и за годишњицу оснивања НДХ. Последњи члан Законске одредбе помера време кажњивости за дело непредаје оружја на јавни позив власти на 06.04.1941, а једини услов је да Пријеки суд буде проглашен у року од три месеца од дана доношења ове законске одредбе.

Пријеки стални суд у Сарајеву основан је 21. 5. 1941, а у Бихаћу 17. 6. 1941. Ова Законска одредба је у периоду јун-септембар 1941. званично мијењана седам пута, увек у смислу проширивања надлежности суда. Оснивањем и пријеких покретних судова 24. 6. 1941, број дела кажњивих смртном казном дошао је до чак 27. Доношењем одредбе о пријеким судовима, изванредни народни судови (основани 17. 4) нису престали да постоје, али су полако замењивани са Пријеким сталним, а од 24. 6. 1941. и са пријеким покретним судовима. Поступак у њима практично је био истоветан, што је регулисано већ 23. 5. 1941. Законском одредбом о промјени законске одредбе за одбрану народа и државе⁵⁶ у којој се каже да Изванредни народни судови (основани по Законској одредби од 17. 4. 1941. и који суде дела велеиздаје), имају судити по поступку описаном у Законској одредби о пријеким судовима од 17. 5. 1941.

Први Покретни пријеки суд оснива се 24. 6. 1941. у Загребу и зна се да је доносио пресуде чак и у Глини током јула-септембра 1941⁵⁷. Средином јула 1941. један се оснива у Сарајеву. Након тога су основана још три у Загребу, те по један у Бањалуци, Бихаћу, Брчком, Дервенти, Вишеграду.

Закључак

Током првог месеца постојања НДХ, јасно се могу видети бројни и свеобухватни напори за стварање правних оруђа у циљу спровођења идеологије државе коју је, уз компромис савезника нацистичког Трећег рајха и фашистичке Италије, створила Хрватска револуционарна организација - Усташа (УХРО). Јасно се може пратити ево-

⁵⁶ Народне новине бр. 35 од 24.05.1941.

⁵⁷ Ћ. Аралица, *Усташки покољи Срба у јлинској цркви*, 182-183.

луција правничких покушаја да се прописи доносе (Законска одредба за обрану народа и државе, Законска одредба о пријеким судовима) и да се током времена стално усавршавају. Да се сталним допунама проширују надлежности, да се повећава број кривичних дела која су кажњива са апсолутно одређеном казном, да се време кажњивости односи и на време пре него што је донет пропис, да су кажњиве све фазе неког дела па чак и само сумња на учешће, да се јасно дефинише судски поступак са циљем да исход сваког суђења увек буде исти. Да пресуда увек буде „крив“ а казна увек буде „смрт стрељањем“.

Стање на терену пратило је ову еволуцију правног и казненог система НДХ. Случај Старо Петрово Село је ликвидација Срба по основу злочина велеиздаје на дан доношења Законске одредбе за обрану народа и државе и оснивања Изванредног народног суда у Загребу. Временом ће се открити и пресуда тог суда. Случај Гудовац јасан је покушај колективног кажњавања Срба за убијене Хрвате у односу 100 за 1, и то на основу усменог наређења. Међутим, ратни савезници Немци су дужносницима НДХ јасно ставили до знања да немају право на нешто што припада само аријевској раси и држављанима Трећег рајха и да се не може ићи у том правцу. Случај Вељун очигледно је још један покушај колективне одмазде над Србима због инсценираног убиства шесторо Хрвата, који је завршио као извршење смртне казне по пресуди Изванредног народног суда. Случај Глина/Прекопа вођен је од стране министра правосуђа Мирка Пука, и постоји доследно спровођење законских одредаба у погледу извођења смртне казне стрељањем. За сада нема доказа о суђењу, истражном поступку нити пресуди, али то не значи да их није било. Постоји могућност да се овде ради о неформалним правилима односно усменим наређењима. Надбискуп Степинац као велику замерку поглавнику узима то што су Срби убијени „без суда и без истраге“. Завршне допуне прописа донетих 17. 4, 17. 5. и 23. 5. 1941. припремиле су позорницу на којој су настала стратишта као што су: Јадовно/Паг, Глинска црква, Мехино стање код Велике Кладуше, Мацин дол код Цазина, Рисовачка греда на Грмечу, Гаравице, Церавци и Уљевите баре код Бихаћа, Јама Јасиковача код Боричевца, Шушњар код Санског Моста, Црно језеро код Крупе на Уни, шума Осој код Изачића, Делића јама у Завалју и многа друга.

Необјављени извори

- Хрватски државни архив (НДА)
- Државни архив у Карловцу (НАК)

Објављени извори

- *Zakoni, zakonske odredbe i naredbe NDH*
- *United Nations War Crimes Commission. Law Reports of Trials of War Criminals*

Књиге

- Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013.
- Ivo Goldstein, *Uspón i pad NDH*, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011.
- Ivo Goldstein, *Istorija Hrvatske 1918-2008*, EPH Liber, Zagreb 2008.
- Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Drugo izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002.
- Slavko Goldstein, *1941. godina koja se vraća*, Službeni glasnik, Sinopsis, Beograd-Sarajevo, 2012.
- Fikreta Jelić-Butić. *Ustaše i NDH 1941-1945*, Zagreb, 1977.
- Bogdan Krizman, „Pavelić i ustaše“, Zagreb, 1978.
- Mueller, I., „Furchtbare Juristen: die unbewaeltigte Vergangenheit unserer Justiz Muenchen“, 1987.
- Вујасиновић, Б., Вишњић Ч., Роксандић Ћ., Глина 13. маја 1941.: у поводу 70. годишњице усташког злочина. Списак жртава фашистичког терора године 1941. котара Глина, Српско културно друштво „Просвјета“, Загреб, 2011.
- Ћуро Аралица, *Усташки покољи Срба у Љинској цркви*, Музеј жртва геноцида, Београд, 2010.
- Милан Басташић, *Билогора и Грубишно поље 1941-1991*, Бања Лука-Београд, 2009.
- Џуро Затецало, *Radio sam svoj seljački i kovački posao*, SKD „Prosvjeta“, Zagreb, 2005.

- Станко Опачић, *Србин у Хрватској: казивања кордунашкој селџака, рајника, минисџра, осуђеника*, Београд, 1989.

Зборници и часописи

- *Podgrmeč u NOV*
- *Правни поредак НДХ*, Правни факултет, Београд, 2018.
- *Анали Правној факултету у Београду*
- *Pravnik*, Zagreb, 1997.
- *Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske*, Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2018.
- *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Загреб, 2006
- *Топола, ЈУСП Доња Градина*
- *Токови историје*, Београд 2009
- *Radovi, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2007.*
- *Iz plamena revolucije: sećanja učesnika narodnooslobodilačkog rata*, Sombor 1981
- *Hercegovina*, Studij povijesti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Hrvatski institut za povijest Zagreb
- *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1919-1941*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1974.

Новине

- *Hrvatski narod*, Zagreb
- *Narodne novine*, Zagreb
- *Glas Koncila*, Zagreb

Интернет

- <https://www.tomislavjonjic.iz.hr>
- <http://www.spc.rs/>

Vladimir Bursać

**The first month of the existence of the Independent State of Croatia
- development of the legal and penal system and cases on the
ground**

The first month of existence of the Independent State of Croatia shows attempts to create legal tools in order to implement the ideology of the state which was created by the Croatian revolutionary organization-Ustaša (UHRO). One can follow the evolution of legal attempts to create and improve regulations, with the goal that the outcome of each trial is the same. That the verdict should always be „guilty” and the punishment „death by shooting”. Evolution of the legal and penal system of the NDH can be traced through four cases of mass crimes (Staro Petrovo Selo, Gudovac, Veljun/Hrvatski Blagaj, Glina/Prekopa). The final amendments to the regulations passed in April and May 1941 prepared the stage on which execution sites were created, such as: Jadovno/Pag, Glinska crkva, Mehino stanje near Velika Kladuša, Macin dol near Cazin, Risovačka greda on Grmeč, Garavice, Ceravci and Uljevite bare near Bihać, Jama Jasikovača near Boričevac, Šušnjar near Sanski Most, Crno jezero near Krupa na Uni, Osoj šuma near Izačić, Delića jama in Zavalje and others.